

Een legendarische farao

Tot 25 januari is in het Palais des Beaux Arts in het Noord-Franse Lille een bijzondere tentoonstelling te zien. In het kader van de manifestatie Lille3000 wordt daar aandacht geschonken aan een periode uit de Egyptische geschiedenis die vaak over het hoofd wordt gezien. Het Oude Rijk met zijn piramides en rijkversierde graven en het Nieuwe

Rijk met zijn machtige koningen, enorme tempels en fabuleuze rotsgraven waren al veel vaker onderwerp van grote tentoonstellingen. De korte bloeiperiode die daartussen in lag - niet geheel verbazingwekkend het Midden Rijk genoemd - kwam er tot nog toe in de grote musea echter bekaaid van af. Daar wilde men in Lille verandering in brengen.

Senosert of Sesostris III (1872-1841 v.Chr.)

Aan de hand van misschien wel de bekendste farao uit die periode, Senosert of Sesostris III (1872-1841 v.Chr.) probeert men het belang van deze periode aan te tonen.

De tentoonstelling in de kelder van het museum opent met een schitterend zwart stenen beeld van deze farao. Daarna volgen nog 150 objecten die vrijwel allemaal ontstaan zijn in zijn regeerperiode. En dat zijn stuk voor stuk topstukken, afkomstig uit de collecties en depots van de grote Egyptische musea zoals het Louvre, het British museum en het Egyptische museum van Berlijn. Maar ondanks zoveel prachtige en bijzondere stukken – sommige stukken zijn zelfs nog nooit eerder te zien geweest – levert de tentoonstelling in Lille een gevoel van onbehagen op. Dat heeft wat mij betreft te maken met twee zaken.

Allereerst de weinig spannende manier van opstellen. De toeschouwer volgt het beproefde pad, eerst een afdeling waarin

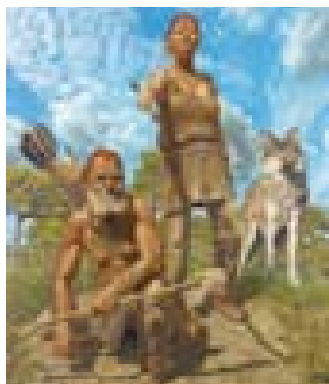
het gaat over de Farao en zijn hofhouding, dan volgt een deel waarin het dagelijkse leven centraal staat, vervolgens komen handel en nijverheid aan bod en tenslotte eindigt men met een deel dat gaat over het leven na de dood. En dat alles ook nog eens opgesteld in saaie vitrines tegen een donkere, groene achterwand.

Zou je deze kritiek nog kunnen afdoen als een kwestie van smaak, ernstiger is het feit dat het verhaal dat men wil vertellen nergens echt uit de verf komt, waardoor deze tentoonstelling behalve voor diegene die het verhaal van de Egyptische geschiedenis toch wel kennen bijna gereduceerd wordt tot kijken naar (prachtige!) plaatjes. Het belang van Sesostris, toch hét thema van deze tentoonstelling, wordt nergens echt helder. Wat waren bijvoorbeeld zijn werkelijke drijfveren om het rijk naar het zuiden uit te breiden? En waar komt opeens die stortvloed aan nieuwe vor-

Leven in het paradijs

Een eeuw geleden deden steenhouwers in Oberkassel bij Bonn een sensationele ontdekking: een 14.000 jaar oud dubbelgraf uit de late ijstijd met de stoffelijke resten van een 25-jarige vrouw en een ongeveer 35-45-jarige man, de op twee na oudste

anatomisch-moderne mens in Duitsland. In dit graf was een van de oudste gedomesticeerde honden in de geschiedenis van de mens bijgezet. Daarnaast bevonden zich in het graf restanten van kunstvoorwerpen gemaakt van gewei en bot. Ter gelegenheid van het 100 jarige jubileum van de ontdekking van deze unieke vondsten nam

Reconstructie van het echtpaar met hond in de ijstijd. Hun stoffelijke overschotten werden een eeuw geleden in Oberkassel bij Bonn gevonden.

(foto: LVR-Landesmuseum Bonn)

een internationaal team van 30 wetenschappers met behulp van moderne onderzoeksmethoden de vondsten nader onder de loep. Hun nieuwe bevindingen over het leven van ijstijdjagers worden voor het eerst gepresenteerd in een tentoonstelling in het LVR-LandesMuseum te Bonn tot 28 juni 2015. Daarin staan vragen centraal zoals: Was het in de ijstijd werkelijk zo koud? Waarom zijn er geen mammoeten meer? Leefden de mensen in de steentijd werkelijk in grotten? Zijn de mensen van wie in Oberkassel de stoffelijke resten zijn gevonden onze directe

voorouders? De tentoonstelling behandelt de verschillende aspecten van het leven van onze voorouders uit de late ijstijd mede met behulp van originele archeologische objecten. De door hen vervaardigde voorwerpen, hun sieraden en kleding, het type en de structuur van hun woningen, het migratiegedrag van de ijstijdmensen in relatie tot het ritme van de seizoenen, de technologie van hun gereedschap en innovaties, hun jachtstrategieën en -wapens, voedingswijze, ziekten, verwondingen, begrafenisrituelen en de ontwikkelingsgang van de hond.

men van literatuur en beeldende kunst vandaan? Dat er handel gedreven werd met gebieden ver buiten Egypte lijkt aannemelijk. Maar wat verhandelde men nu feitelijk en vooral ook hoeveel? En hoe ver reikte de invloed van Egypte buiten haar eigen grenzen? En was dat anders dan tijdens de regering van eerdere of latere farao's? Wie de zaalteksten bij de voorwerpen (gelukkig afgedrukt in drie talen waaronder het Nederlands) aandachtig leest krijgt vaak wel een vermoeden. Maar veel te veel vragen blijven onbeantwoord. Dat begint overigens al bij het allereerste standbeeld. In de wandtekst wordt gewag gemaakt van de karakteristieke fysieke kenmerken van deze koning, zijn flaporen, zijn bokkersneus en de geprononceerde wenkbrauwen. Dat hij zich zo welhaast 'naturel' liet afbeelden was heel bijzonder zo vervolgt de tekst. Dat moeten we als toeschouwer dan maar aannemen. Maar hoe bijzonder was het feitelijk? En was het iets

van de farao alleen, of gingen anderen dat opeens ook doen? En hoe was dat dan daarvoor of daarna? Dat had in een oogopslag duidelijk kunnen worden door er bijvoorbeeld een afbeelding van een farao uit het oude Rijk naast te zetten met aan de andere kant een beeld uit het nieuwe Rijk. Het verschil was iedereen direct opgevallen. Toch is een gang naar Lille vanwege al het fraais dat getoond wordt de moeite waard. Maar wil je daar optimaal van genieten raad ik wel aan om je van te voren goed in te lezen. De zeer gedegen tentoonstellingscatalogus is daarvoor zeer geschikt. Voor wie het Frans niet machtig is er ook een goede samenvatting in het Nederlands en Engels beschikbaar.

(Joost Vermeulen)

Meer info:
www.pba-lille.fr

Om het leven en de woonomgeving van onze voorouders dermate gedetailleerd te kunnen doorgronden zijn interdisciplinaire benaderingen alsmede de modernste archeologische en natuurwetenschappelijke onderzoeksmethoden van essentieel belang. In deze speciale tentoonstelling worden ze dan ook zo duidelijk en aanschouwelijk mogelijk uiteengezet. Een getrouwe reproductie van een grote woon tent uit de ijstijd laat zien hoe deze ijstijdjagers leefden. Daarnaast wordt door middel van foto's en andere afbeeldingen geïllustreerd hoe

de landschappen en de natuur evolueerden. Kleine en grote bezoekers worden tevens uitgenodigd tot interactieve belevenissen, zoals speerwerpen, een memoryspel, snijden met vuurstenen messen. Daarbij kunnen de bezoekers zelf proberen veel voorkomende problemen op te lossen met de hightech methoden van die tijd.

'Eiszeitjäger – Leben im Paradies. Europa vor 15.000 Jahren'
Jubileumtentoonstelling tot 28 juni 2015
in het LVR-LandesMuseum Bonn
Colmantstr. 14-16 te Bonn
www.landesmuseum-bonn.lvr.de

Belangrijke neolithische site ontdekt in Jordanië

In het zuiden van Jordanië, in de Wadi Faynan, één van de diep uitgesleten Wadi's die het Jordaanse hoogland met de Wadi Araba verbindt – Wadi Araba is onderdeel van de Great Rift Valley en loopt van de Dode Zee in het noorden van Jordanië naar de Golf van Aqaba in het zuiden - hebben archeologen het afgelopen jaar belangrijke vondsten uit het Neolithicum gedaan. Zo trof men er de restanten aan van een nederzetting die tot een van de allereerste, misschien zelfs de oudste - uit die periode behoort. 'De eerste fase van deze nederzetting dateert uit ongeveer 10.000 v.Chr. en dat is zeker zo oud als de beroemde nederzetting van Jericho of die van Gobekli Tepe', aldus Steven Mithen, een van de archeologen die hier al jaren werkzaam is. Een dergelijke vondst op een plek waar men dat niet had verwacht – dit deel van Jordanië werd door de meeste archeologen toch als perifeer gezien, de werkelijke ontwikkelingen in het Neolithicum speelden zich toch af aan de andere kant van de Jordaan, richting Middellandse Zee en in de Anatolië - was op zich al reden

tot grote opwinding. Maar die opwinding werd nog groter toen men bij deze nederzetting een enorm bouwwerk aantrof. Een soort amfitheater met twee rijen banken, gescheiden door smalle treden. Het bouwwerk heeft een voor die tijd ongekenne omvang van 22 bij 19 meter. Opnieuw Mithen: 'Waar dit grote gebouw ooit voor bedoeld was is voor alsnog een raadsel. We vermoeden dat het een ceremoniële functie had. Maar wat ons nog het meest verbaast is de hoge ouderdom. Een voorzichtige datering is dat het stamt uit 9700 v.Chr., maar wellicht is het nog veel ouder. En daarmee is het verreweg het grootste gebouw uit deze tijd, het begin van het Neolithicum.' Het onderzoek in Wadi Faynan wordt in de komende jaren voortgezet. Men hoopt dan meer te weten te komen over de functie van dit gebouw en over hoe het past in het grotere beeld van een samenleving die op de rand van grote veranderingen stond, de overgang naar de landbouw. Mithen opnieuw: 'Misschien dat het feit dat men hier samenkam dat overgangsproces wel versneld heeft.'

(Joost Vermeulen)

Opraving van een neolithische nederzetting in de Wadi Faynan, zuid-Jordanië.

